

การเรียนรู้สร้างสรรค์ในโลกออนไลน์*

Creative learning through online world

สุวิดา ธรรมณีนวงศ์**

จักรนาท นาคทอง***

บทคัดย่อ

โลกาภิวัตน์ได้เชื่อมโยงผู้คนเข้าถึงกันทั่วโลก โดยสื่อสารผ่านระบบอินเทอร์เน็ต ส่งผลให้ผู้คนสามารถสื่อสารโต้ตอบโดยปราศจากข้อจำกัดด้านเวลา พื้นที่ รวมถึงการเข้าถึงข้อมูลเป็นไปโดยสะดวก รวดเร็ว และมีข้อมูลมากมายมหาศาล ปัญหาการเลือกข้อมูลเพื่อตอบโจทย์การใช้ชีวิตในยุคสมัยใหม่จึงเป็นปัญหาสำคัญกว่าปัญหาการขาดข้อมูล งานวิจัยเกี่ยวกับเว็บล็อก (บล็อก) ในฐานะสื่อการเรียนรู้สร้างสรรค์ของชุมชนคนรุ่นใหม่พบว่า การสื่อสารผ่านสื่อสมัยใหม่ ได้มีบทบาทในการสนับสนุนให้ผู้คนในโลกออนไลน์ สามารถเลือกรับ ส่งข้อมูลอย่างสร้างสรรค์ และตอบโจทย์การดำเนินชีวิตในยุคสมัยใหม่ เป็นการเรียนรู้ที่ก้าวข้ามข้อจำกัดของเวลา พื้นที่ โดยกระบวนการเรียนรู้ของผู้คนในโลกออนไลน์มีลักษณะสำคัญอยู่ที่ “สาร” “วัฒนธรรมของการสื่อสาร” รวมถึงระบบสนับสนุนให้ “สาร” เลื่อนไหล ถ่ายเท โยงใยระหว่างสื่อต่าง ๆ เพื่อชักชวนผู้คนเข้าร่วมเรียนรู้โลกสมัยใหม่อย่างกว้างขวาง

คำสำคัญ: บล็อก เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ ชุมชนออนไลน์ สื่อสมัยใหม่ การเรียนรู้สร้างสรรค์

Abstract

Globalization connects people all over the world through internet and can perform interactive communication without the limit of time and space. So people can access the large amount of information rapidly. However, the main problem in globalization age is not the lack of information but how to utilize to information for life in the complex society . The research, Weblog as a creative learning media of new generation, found that the role of social media can support the online community through creative learning activity. In addition, it also serves the social life in the complex society without the limit of time and space. The main importance of learning process through online community is the content of making a “message” become a magnet

* บทความใช้ข้อมูลจากงานวิจัยเรื่อง “เว็บล็อกในฐานะสื่อการเรียนรู้สร้างสรรค์ของชุมชนคนรุ่นใหม่” ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร ประจำปีงบประมาณ 2553-2555

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม. E-mail: suwida@su.ac.th

*** นักวิจัยอิสระ และเว็บมาสเตอร์ของโครงการวิจัย “การวิจารณ์ศิลปะ: รอยต่อระหว่างวัฒนธรรมลายลักษณ์กับวัฒนธรรมเสมือนจริง” ได้รับทุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) E-mail: bluewhale2006@gmail.com

attracting diverse people to create interwoven social networking and creative learning space of the modern world .

Keyword: Blog, Facebook, Twitter, Online community, Social media, Creative learning.

บทนำ

โลกาภิวัตน์ได้เข้ามามีบทบาทต่อชีวิตประจำวันของผู้คน เรากำลังคุ้นเคยกับโลกาภิวัตน์ผ่านแหล่งที่มาที่มีใช้ตัวบุคคลอย่างเช่นสื่อ และอินเทอร์เน็ต (internet) Gidden (2006:50-60) เห็นว่าโลกาภิวัตน์มิใช่ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่เป็นปรากฏการณ์ที่ถูกสร้างขึ้นมาด้วยการรวมเอาปัจจัยทางด้านต่าง ๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม โดยมีเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารเป็นส่วนเพิ่มความเข้มข้นของปรากฏการณ์ดังกล่าว

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาพลังของการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้ข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ เลื่อนไหลไปทั่วโลก การที่เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตเริ่มเปลี่ยนแปลงยุคสมัยจาก web 1.0 อันเป็นยุคที่เว็บมาสเตอร์และ/หรือทีมงานเป็นผู้นำเสนอข้อมูลในเว็บไซต์แต่เพียงอย่างเดียว สู่ web 2.0 ซึ่งเป็นยุคสมัยที่เน้นให้ผู้ใช้เป็นผู้สร้างเนื้อหา และด้วยสมรรถนะสูงขึ้น ราคาถูกลง หาซื้อได้โดยทั่วไป ภาคเอกชน องค์กรปกครอง และ ใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีประเภทนี้ได้ไม่น้อยกว่ากลไกของรัฐ ทำให้การเข้าถึงซึ่งกันของกันของผู้คนบนโลกเป็นไปอย่างรวดเร็ว สามารถย่อระยะเวลา และพื้นที่ รัฐจึงไม่สามารถควบคุมการใช้การสื่อสาร ข่าวสาร และ ผูกขาดการส่ง-รับข่าวสารได้เหมือนเดิม

แม้การสื่อสารทางเทคโนโลยีพัฒนาอย่างรวดเร็ว มีสมรรถนะสูงขึ้น ผู้คนเข้าถึงได้ง่าย ประชาชนทุกคนสามารถสร้างเนื้อหาเพื่อบอกเล่าเรื่องราวของตนเอง หรือเรื่องราวที่ตนเองสนใจ ร่วมกับกลุ่มผู้สนใจในสิ่งเดียวกัน จนเกิดข้อมูลมากมายมหาศาล แต่กลับพบปัญหาว่า จะเลือกรับข้อมูลใด ความสำคัญของสังคมแบบนี้จึงมีได้อยู่ที่ตัวความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร อย่างที่มักนิยมเข้าใจกัน แต่ความสำคัญกลับอยู่ที่ความสามารถในการแยกแยะและคัดสรรบรรดาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร ที่มีอยู่อย่างมากมายและดาษดื่นว่าจริงหรือไม่ เชื่อถือได้หรือไม่ การที่จะมีความสามารถในการทำนองนี้ได้ เรามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างสิ่งที่ภาษาวิชาการเรียกว่า ‘การคิดแบบวิพากษ์ท้าทาย’ (critical thinking) ให้เกิดขึ้น เพื่อให้สามารถรู้เท่าทันโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและฉับพลัน และสามารถคิดไปไกลกว่าสิ่งที่เราค้นเคยเคยชิน และยอมรับ สิ่งเหล่านี้ เป็นสิ่งที่สังคมยุคโลกาภิวัตน์กำลังขาดแคลน

การวิจัยเรื่อง “เว็บล็อกในฐานะสื่อการเรียนรู้สร้างสรรค์ของชุมชนคนรุ่นใหม่” ที่เจาะลึกการศึกษาเว็บล็อก exteen และ bloggong พบว่า การเรียนรู้ของกลุ่มคนในบล็อกที่โยงใยกับสื่อประเภทเครือข่าย ช่วยพัฒนาการเรียนรู้ การคิดวิพากษ์ท้าทาย ในขณะเดียวกันการเรียนรู้ยังก้าวข้ามข้อจำกัดด้านพื้นที่ เวลา เพศ สถานะ ฯ การปรากฏตัวของบล็อกที่โยงใยกับสื่อประเภทเครือข่ายในโลกออนไลน์ (เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ ยูทูบ ฯ) นั้น นอกจากจะสร้างความแตกต่างระหว่างผู้คนแต่ละอาณาบริเวณลดลงแล้วยังทำให้เกิดความเข้มข้นของการสื่อสารเฉพาะวงวัฒนธรรมที่สนใจ โดยก้าวข้ามข้อจำกัดเรื่องเพศ สถานะ พื้นที่ เวลา ทำให้เกิดกลุ่มคนที่สนใจแบบเดียวกันเข้ามาสื่อสารแลกเปลี่ยน เช่น เรื่องของดนตรี อาหาร

ภาษา และการแต่งกาย เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้คนอาจสร้างสายสัมพันธ์โดยไม่ต้องสนใจเรื่องระยะทาง ความห่างไกล ไม่ต้องสนใจว่าจะอยู่ในพื้นที่ ชุมชนหรือประเทศเดียวกันหรือไม่ หรือมีสถานะภาพอย่างไร ขอเพียงมีความสนใจในเรื่องราวเดียวกันก็สื่อสารโต้ตอบกันได้ นับเป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมในรูปแบบใหม่ๆ ที่ตอบสนองความต้องการของผู้คนแตกต่างกันหลากหลาย และการสื่อสารโต้ตอบเหล่านี้ไม่ได้แยกขาดจากโลกออนไลน์ (โลกบนพื้นที่จริง) เป็นการเปิดพื้นที่ให้ปลดปล่อย ผ่อนคลายหรือร่วมเรียนรู้สร้างสรรค์ เพื่อตอบโจทยปัญหาของสังคมในยุคสมัยใหม่

โลกออนไลน์ผ่านบล็อก เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์

ชุมชนบล็อก (หรือเว็บล็อก : weblog) มีลักษณะที่แตกต่างจากเว็บไซต์ทั่วไปคือ ชุมชนบล็อกเหมือนชุมชนหรือหมู่บ้าน สมาชิกในแต่ละบ้านเรียกว่า บล็อกเกอร์ จะสร้างบล็อกหรือบ้านอยู่ที่หมู่บ้านเดียวกันหรือเว็บเดียวกัน สมาชิกแต่ละบ้านอาจมาเยี่ยมเยือนเจ้าของบ้าน(บล็อก) อื่นๆ ได้ และสามารถสร้างความสนิทสนมกับเจ้าของบล็อกที่มีความสนใจคล้ายๆ กัน ตลอดจนก่อให้เกิดกิจกรรมร่วมกันได้ บางบล็อกเจ้าของหมู่บ้าน (เว็บมาสเตอร์) จะสร้างกิจกรรมให้สมาชิกเข้าร่วมเป็นระยะ ๆ บล็อกเกอร์แต่ละคนใช้พื้นที่ในบล็อกเพื่อสื่อสารความสนใจ เช่น เขียนบทความ ใช้สื่อต่างๆ ที่ตนสนใจ และอื่น ๆ ในขณะที่เว็บไซต์หรือเว็บบอร์ด สมาชิกแต่ละคนของเว็บไซต์จะสื่อสารกันเพียงสนทนา และมีความต้องการปิดบังตัวตนหรืออัตลักษณ์ที่แท้จริงมากกว่า เว็บไซต์จึงมีลักษณะเป็นเหมือนร้านกาแฟที่ผู้คนแวะเวียนกันมาสนทนากันแล้วกลับบ้าน ขณะที่บล็อกมีลักษณะเป็นชุมชนมากกว่า และอาจพัฒนาความสัมพันธ์จากการติดตามเรื่องราว โดยเริ่มเข้าไปทักทายเจ้าของบล็อก จนไปสู่ความคุ้นเคย การนัดพบ และเป็นเพื่อนกันต่อไป ในบางบล็อกยังพัฒนาจากโลกออนไลน์สู่โลกออฟไลน์ และส่งผลกระทบต่อสังคมในวงกว้างขึ้น ดังเช่น เจ้าของบล็อกชื่อจีบัน¹ เล่าว่า เริ่มจากทำบล็อกความสวยงาม เมื่อมีคนติดตามจำนวนหนึ่ง ก็แยกมาทำเว็บไซต์ความงามโดยเฉพาะ และปรับบล็อกที่มีอยู่ไปเป็นบล็อกแม่และเด็ก ทำให้บล็อกมีเนื้อหาปรับเปลี่ยนไปพร้อมกับเด็กที่เติบโต (ลูก) การทำบล็อกจึงมีหลายมิติเหมือนกับชีวิตของคนที่มีความสวยงาม ครอบครัว มีวิถีชีวิต ซึ่งสื่อสารผ่านสมาชิกที่ติดตามอ่าน เช่น ไปกินข้าว บาร์ตี้ จนกลายเป็นชุมชนของคนสนใจเรื่องราวแม่และเด็ก และหากเนื้อหาที่บ้านที่ลงบล็อกมีความน่าสนใจก็ส่งผลกระทบต่อในวงกว้าง เช่น สำนักพิมพ์ขอไปเผยแพร่ เป็นต้น

ในยุคที่การผลิตและการสร้างสื่อกระแสหลัก อาศัยขนาดของทุนเป็นข้อได้เปรียบในการแข่งขัน ทำให้การผลิต การกระจาย และการบริโภคสื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคเพียงกลุ่มเดียว และมีข้อสงสัยว่าจะมุ่งเน้นประโยชน์สาธารณะได้อย่างแท้จริงหรือไม่ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2548:63-75) ในทางตรงกันข้าม บล็อกกลายกลายเป็นพื้นที่ที่ประชาชนคนเล็กคนน้อยที่จะสื่อสารโต้ตอบเรื่องราวที่ตนสนใจ โดยไม่มีข้อจำกัดด้านทุน เวลา และสถานที่ เป็นพื้นที่ที่สามารถจะสื่อสารสิ่งที่ตนอยากบันทึกเก็บไว้ หรือ

¹ จีบัน www.jeban.com และ jeban.bloggang.com ที่มา ข้อมูลจากการแถลงข่าวการประกวด Thailand Blog Award 2010 วันที่ 7 กรกฎาคม 2553

สื่อสารความรู้ ความสามารถของตนเองสู่สังคม ในรูปแบบต่าง ๆ ได้อย่างอิสระ ทั้งในรูปแบบไดอารี รูปภาพเรื่องราวที่สนใจ ฯลฯ จนเกิดวงวัฒนธรรมย่อยของกลุ่มคนที่สนใจเรื่องเดียวกัน แม้ยุคคนละมุมโลก บางกรณียังพัฒนาไปสู่การสื่อสารระหว่างกัน การเผยแพร่ความรู้สู่โลกออนไลน์ (โลกบนพื้นที่จริง) บล็อกจึงกลายเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และปลดปล่อยจินตนาการโดยปราศจากข้อจำกัดของทุน พื้นที่ และเวลา

ในชุมชนบล็อกจะมีวงวัฒนธรรมที่แสดงความสนใจแยกย่อยหลายวง แต่ละวง จะมีบล็อกเกอร์ ที่มีบทบาทนำ บล็อกเกอร์เหล่านี้จะมีเครือข่ายกว้างขวางเชื่อมโยงกับแกนนำในวงอื่น ๆ ทำให้เครือข่าย โยงใยและทับซ้อนกันการโยงใยทับซ้อนกันหลาย ๆ วง จึงกลายเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ในรูปแบบตาข่าย โยงใยถึงกันอย่างกว้างขวาง และพัฒนาความสัมพันธ์ไปสู่โลกออนไลน์ด้วย

เว็บไซต์เฟซบุ๊ก (facebook : www.facebook.com) เป็นเว็บไซต์เครือข่ายสังคมที่ได้รับความนิยมจากชาวไทยสูงมาก จุดประสงค์หลักของ เฟซบุ๊ก คือ ต้องการสื่อสารออกไปในโลกกว้างสู่กลุ่มคนที่เรารู้จัก และเชื่อมร้อยกลุ่มคนที่เรารู้จักให้กลายเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบตาข่ายขนาดใหญ่ไปเรื่อย ๆ การใช้เฟซบุ๊ก มักใช้ตามข่าวสารจากเพื่อนๆ อ่านความรู้สึกนึกคิดของเพื่อน นัดหมายเพื่อน และรับข่าวจากแหล่งที่สนใจได้ง่ายและรวดเร็ว แม้กระทั่งอยากระบายความรู้สึกก็สามารถทำได้ เฟซบุ๊กจึงเป็นทั้งเรื่องราวที่เป็นส่วนตัวและเรื่องราวที่เป็นวงสนทนาย่อย ๆ ในกลุ่มเพื่อน

ด้วยจุดประสงค์ในการสร้างเครือข่ายของเฟซบุ๊ก จึงมีระบบสนับสนุนต่าง ๆ มากมายที่จะช่วยในการค้นหาคนที่เรารู้จัก มีภาษาที่ชวนให้เราต้องหาเพื่อน เพิ่มเพื่อน ความสามารถในการสร้างเครือข่าย การสื่อสารได้อย่างกว้างขวาง จึงร้อยเรียงผู้คนเข้าร่วมเครือข่ายได้ง่าย มีคนเปรียบเทียบเฟซบุ๊กว่าเป็นเสมือน “ซานซาลา” หรือพื้นที่แห่งการประจวบพบกันของข้อมูลข่าวสารในรูปแบบต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นสะพานเชื่อมโยง (link) ไปสู่บล็อก เว็บไซต์ รูปภาพ คลิปวิดีโอ ฯลฯ ทำให้การ “แบ่งปัน” ข้อมูลข่าวสารเกิดขึ้น ส่งต่อ ๆ ไปได้อย่างกว้างขวาง และยังสามารถแสดงอารมณ์ในขณะรับรู้ “ถูกใจ” (like) ด้วยเหตุนี้เอง เว็บไซต์ต่าง ๆ ที่ผู้คนนิยม ดังเช่น เว็บไซต์ www.pantip.com หรือ www.youtube.com เป็นต้น ต้องปรับตัวเพื่อให้เท่าทันเฟซบุ๊ก โดยเปิดพื้นที่ให้มีปุ่ม “แบ่งปัน” (share) ของเฟซบุ๊กปรากฏในเว็บของตน

อีกลักษณะหนึ่งของการใช้เฟซบุ๊กคือ สามารถสร้างเรื่องราว หรือบุคคลสาธารณะที่เห็นว่าจะมีผู้คนให้ความสนใจอย่างกว้างขวาง อาจเป็นได้ตั้งแต่บุคคล หรือกลุ่มคนที่สนใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งเหมือนกัน ลักษณะเช่นนี้เรียกว่าหน้าเฟซบุ๊กสาธารณะหรือแฟนเพจ (fan page) เช่น เฟซบุ๊กสาธารณะ “ร่วมด้วยช่วยกัน-ศิลปากร” ที่ www.facebook.com/Silpakorn.SOS เป็นแฟนเพจของกลุ่มนักศึกษา ศิษย์เก่า และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยศิลปากร ที่รวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อแจ้งข่าวสารที่เกิดขึ้นภายในมหาวิทยาลัยและใกล้เคียง ตลอดจนเตือนภัยและแจ้งจุดอันตราย นอกจากนี้แฟนเพจ “ร่วมด้วยช่วยกัน-ศิลปากร” ยังมีบทบาทสำคัญในการทำกิจกรรมสร้างสรรค์ที่หลากหลาย ได้แก่ เชิญเจ้าหน้าที่ตำรวจ

จรรยาให้ความรู้กับนักศึกษาเพื่อเป็น “อาสาจรรยา” และต่อมาแฟนเพจมีบทบาทในการระดมอาสาสมัครเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยในด้านต่างๆ

ในกรณีที่เรากด “ถูกใจ” ในหน้าแฟนเพจเหล่านี้ เท่ากับเป็นการสมัครสมาชิกแฟนเพจ และแฟนเพจนี้จะส่งข่าวสารต่างๆ ให้กับผู้ใช้ที่กด “ถูกใจ” ทำให้ข่าวสารในหน้าแฟนเพจนั้นๆ ปรากฏบนเฟซบุ๊กของผู้ใช้ในทันที ซึ่งจำนวนสมาชิกจะมีการระบุไว้อย่างชัดเจน จำนวนสมาชิกที่มาก แสดงให้เห็นถึงพลังของการรวมกลุ่ม และดึงดูดให้บุคคลอื่นที่ยังไม่ได้เป็นสมาชิกเข้ามาอ่านและ/หรือ แสดงความคิดเห็น หาก “สาร” ที่ได้ตอบสามารถโดนใจผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยน ก็จะสมัครเป็นสมาชิกในที่สุด ทำให้วงสนทนาวงย่อย ๆ ยึดโยงเป็นตาข่ายและร้อยเรียงคน กลุ่มคน และประเด็น กิจกรรมในโลกเสมือนจริงจึงกลายเป็นพื้นที่ของการเตรียมความพร้อมของผู้คนในการดำเนินการ ก่อนเคลื่อนสู่กิจกรรมบนพื้นที่จริงได้อย่างลงตัว ในกรณีนี้ เฟซบุ๊ก จึงมีบทบาทมากกว่า “ซานซาลา”

การเพิ่มสถานะการสื่อสารระหว่าง “บุคคล” ไปสู่ “ประเด็นสาธารณะ” ที่สนใจร่วมกันในหน้าแฟนเพจ เป็นการยกระดับสารให้เกิดเครือข่ายในวงกว้าง ยังเป็นการรวบรวมผู้คนเข้ามาร่วมถกทอเป็นเครือข่ายอย่างหลวม ๆ และพร้อมต่อการขับเคลื่อนสู่กิจกรรมบนพื้นที่จริงในจังหวะเวลาหรือบริบทที่เหมาะสม ดังตัวอย่างของแฟนเพจ “ร่วมด้วยช่วยกัน-ศิลปากร” ที่เริ่มต้นจากแฟนเพจ “เด็กพับแก้ว (เกือบ)ทุกคนเกลียดแวนซ์หน้ามอ” ที่ www.facebook.com/su.antivanc ซึ่งเป็นการต่อต้านแก๊งค์มอเตอร์ไซด์ที่สร้างความเดือดร้อนบริเวณมหาวิทยาลัย ถึงแม้ว่าประเด็นมอเตอร์ไซด์จะเป็นประเด็นสาธารณะ แต่ก็ประเด็นที่เจาะจงเพียงเรื่องเดียว ต่อมาเมื่อเป็นแฟนเพจ “ร่วมด้วยช่วยกัน-ศิลปากร” แล้ว จึงได้มีการขยายขอบเขตของข่าวสารที่เผยแพร่ และกิจกรรมที่ทำ ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว จะเห็นได้ว่าแฟนเพจนี้มีการรวบรวมผู้คนเข้ามาเป็นเครือข่ายเป็นเวลายาวนาน และมีการสื่อสารที่ต่อเนื่อง จนกระทั่งมีบริบทที่เกิดอุทกภัย แฟนเพจนี้จึงสามารถทำกิจกรรม “ศิลปากรลูก” ซึ่งหมายถึง การทำกิจกรรมเชิงรุกด้วยการรวบรวมผู้คนจากโลกออนไลน์ที่มีอยู่ “ลูก” ขึ้นทำกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยตามความถนัดของตนเองในพื้นที่จริงบนโลกออฟไลน์ ทั้งการทำ EM Ball ของนักศึกษาคณะวิทยาศาสตร์ การทำไม้วัดกระแสไฟฟ้าของนักศึกษาคณะวิศวกรรมศาสตร์ การออกไปรับของและเงินบริจาคของกลุ่มนักศึกษาตามสถานที่ต่างๆ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นได้จากการติดต่อสื่อสาร รวบรวมผู้คนในโลกออนไลน์ เพื่อที่จะไปทำกิจกรรมในโลกออฟไลน์ และนำเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นมาสื่อสารต่อในโลกออนไลน์ ทำให้แฟนเพจกลายเป็นจุดรวมผู้คนมาร่วมทำกิจกรรมสร้างสรรค์และ/หรือกิจกรรมเพื่อสังคมได้อย่างไม่สิ้นสุด

ภาพที่ 1 ภาพจากแฟนเพจ “ร่วมด้วยช่วยกัน-ศิลปากร” จะเห็นได้ว่ามีทั้งภาพกิจกรรมที่เคยทำช่วงน้ำท่วม และกิจกรรมในปัจจุบัน ด้านล่างของภาพมีปุ่ม like และ share ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว
ที่มา : www.facebook.com/Silpakorn.SOS, เข้าถึงเมื่อ 3 สิงหาคม 2555

พลังในการกระจายข่าวสารในวงกว้างของเฟซบุ๊ก และสื่อต่าง ๆ ที่โยงใยกันนี้ ได้ทำให้ชุมชนบล็อกต่างๆ ต้องปรับตัวเพื่อโยงใยกับเฟซบุ๊กด้วย เช่น www.exteen.com ได้ออกแบบระบบให้บล็อกเกอร์สามารถเลือกติดตั้ง ปุ่มถูกใจของเฟซบุ๊ก ในบทความของตนเพื่อให้ผู้เข้าชมสามารถกด “ถูกใจ” ให้กับบทความที่ตนเองชื่นชอบ และ/หรือ บล็อกที่ชื่นชอบได้ ซึ่งหมายความว่า เมื่อกด “ถูกใจ” แล้วบทความนั้นๆ ก็จะได้รับเผยแพร่ต่อในหน้า เฟซบุ๊ก ของผู้ที่กด “ถูกใจ” ด้วยการออกแบบระบบ

สนับสนุนให้เกิดการกระจายการสื่อสารในวงกว้างนี้ จึงทำให้เฟซบุ๊กเป็นพื้นที่ดึงดูดผู้คนให้เข้าร่วมถกทอและโยงโยผ่านสื่อประเภทต่าง ๆ โดยง่าย²

ภาพที่ 2 ตัวอย่างปุ่ม like ในบล็อก exteen

ที่มา : champ.exteen.com, เข้าถึงเมื่อ 3 สิงหาคม 2555

ทวิตเตอร์พัฒนาจากการส่งข้อความผ่านวิทยุติดตามตัวของแต่ละคนในอดีตที่เรียกว่า pager และพัฒนาเป็น ทวิตเตอร์ ซึ่งจุดประสงค์ของผู้เล่นทวิตเตอร์ มักส่งข้อความเคลื่อนไหวของตนเอง (ในกรณีเป็นบุคคลสาธารณะ) ซึ่งจะมีคนติดตามจำนวน นอกจากรับรู้ความเคลื่อนไหวของบุคคลที่เป็นที่รู้จักหรือส่งข้อความเคลื่อนไหวของตนเองแล้ว จุดประสงค์อีกประการของ ทวิตเตอร์ คือส่งข้อความเคลื่อนไหวทางสังคมด้วยการสื่อสารสั้น ๆ ไม่เกิน 140 ตัวอักษรไปยังเพื่อน ๆ ซึ่งบ่งบอกเรื่องราวว่าอะไร (what) ที่ไหน (where) เมื่อไร (when) อย่างไร (how) ทวิตเตอร์ จึงเป็นพื้นที่สำหรับการส่งข้อความให้ผู้ติดตาม (follower) รวมทั้งไปติดตาม (following) ชาวทวิตคนอื่น ๆ ที่เราสนใจด้วย ชาวทวิตที่มีชื่อเสียง ก็จะมีผู้ติดตามจำนวนมาก

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า สื่อออนไลน์ต่างๆ มีลักษณะเฉพาะตัวแตกต่างกันคือ เฟซบุ๊กเป็นสถานที่ที่มีผู้คนเข้ามาพบปะสังสรรค์จำนวนมาก จึงเหมาะแก่การประชาสัมพันธ์และแบ่งปันข้อมูลต่างๆ แต่ไม่เหมาะกับการเผยแพร่บทความยาวๆ หรือเป็นคลังเก็บข้อมูล เพราะตัวอักษรมีขนาดเล็ก และเผยแพร่ข้อความได้ครั้งละไม่เกิน 400 ตัวอักษร (ถึงแม้ว่าภายหลังจะปรับปรุงให้เฟซบุ๊กเผยแพร่ข้อความได้ไม่จำกัดแล้ว แต่พฤติกรรมของคนในเฟซบุ๊กยังคงชอบข้อความสั้นๆ เช่นเดิม) ทำให้บล็อกเหมาะที่จะทำหน้าที่นี้มากกว่า ในขณะที่ทวิตเตอร์ก็เหมาะสำหรับการส่งข้อความสั้นๆ ที่ต้องการความรวดเร็ว (ส่งได้ครั้งละ 140 ตัวอักษร) ส่วนกระดานสนทนาที่เป็นชุมชนที่รวมของผู้คนที่สนใจสิ่งเดียวกัน แต่ธรรมชาติของกระดานสนทนาจะไม่เปิดเผยตัวตนของผู้ใช้ ซึ่งแตกต่างจากเฟซบุ๊ก เหล่านี้ทำให้ผู้ใช้ต้องเลือกใช้สื่อตามความเหมาะสม

² แม้ เฟซบุ๊ก จะเป็นแหล่งเชื่อมโยงข่าวสารของสังคมกลุ่มต่าง ๆ ที่เรารู้จัก แต่เชื่อว่า การยึดโยงกับกลุ่มคนที่คุ้นเคยจะไม่เล็ดลอดออกไปสู่ภายนอก เพราะเราไม่ทราบว่าคุณกลุ่มคนที่เรายึดโยงจะสร้างเครือข่าย หรือวงสนทนา กับใคร อย่างไร และทำให้เรารับรู้ความเคลื่อนไหวของบุคคลที่เราเป็นเพื่อนด้วย ซึ่งข่าวสารเหล่านั้นอาจจะมีทั้งเรื่องราวส่วนตัว และเรื่องราวที่เป็นประเด็นสาธารณะที่มีการพูดคุยถึง เราจึงเข้าไปยึดโยงกับวงสนทนาอีกวงหนึ่งโดยปริยาย และหากผู้ใช้ไม่ระมัดระวัง หรือไตร่ตรองให้ถี่ถ้วนแสดงความคิดเห็น หรือบันทึกความเห็นด้วยอารมณ์รุนแรง ก็จะถูกสังคมโต้ตอบทันที

การเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์บนโลกออนไลน์

แม้เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เปิดให้ผู้ใช้เว็บล็อกและสื่อประเภทเครือข่ายสามารถสื่อสารโต้ตอบได้โดยก้าวข้ามข้อจำกัดของเวลา พื้นที่ ก็ตาม แต่ระบบสนับสนุนดังกล่าวเพียงประการเดียวคงไม่เพียงพอที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์เพราะมีทั้งงานวิจัย และผู้เชี่ยวชาญจำนวนมากที่สะท้อนว่าระบบดังกล่าวได้ก่อให้เกิดพฤติกรรมการเรียนรู้ที่ไม่สร้างสรรค์ได้หากผู้เล่นไม่รู้เท่าทัน (พิรธอง รามสูตร, ม.ป.ป.) ยังมีปัจจัยสนับสนุนอีกหลายประการที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ และถือได้ว่าผู้คนที่สามารถพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้เพื่อรับมือกับชีวิตในยุคสมัยใหม่นี้เป็น “คนรุ่นใหม่”

คนรุ่นใหม่จึงมีความหมายว่าคนที่รู้จักตั้งคำถามในสิ่งที่คุ้นเคย ตื่นตัวในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ สามารถเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบันให้อยู่ร่วมกันได้อย่างไม่แปลกแยก คนรุ่นใหม่ต้องทบทวนตลอดเวลาหรือพยายามคิดนอกกรอบเพื่อก้าวข้ามข้อจำกัด และความคุ้นเคยในโลกที่เป็นอยู่เพื่อเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ รวมทั้งคนรุ่นใหม่ไม่เกี่ยวกับอายุ สถานภาพ หรือวุฒิการศึกษา

ความคิดสร้างสรรค์ในงานวิจัย คือการคิดดี แบ่งปัน ไม่เบียดเบียน มีประโยชน์ การสร้างสรรค์ คือ ผู้เข้าร่วมได้ร่วมคิดร่วมสร้างอย่างสนุกสนาน หรือแสดงออกด้วยความบริสุทธิ์ใจไม่หวังสิ่งตอบแทน โดยสื่อความคิดให้คนอื่นได้รับประโยชน์ เช่น แบ่งปันความรู้ ประเภททำอย่างไร (how to) หรือแบ่งปันความรู้สึกดี ๆ ความคิดสร้างสรรค์อาจพิจารณาผ่านการนำเสนอความคิด การใช้ถ้อยคำ การนำเสนอผลงานของผู้ใช้บล็อกที่ดึงดูดคนอ่าน เนื้อหาช่วยให้ผู้อ่านนำไปต่อยอดความคิดได้ มีเรื่องราวหลากหลาย สนุก มีแง่มุมใหม่ ๆ ที่ผู้อ่านไม่เคยรู้ มีความเป็นอิสระ คำถามที่สื่อว่าสิ่งนั้นมีความคิดสร้างสรรค์แฝงอยู่คือ “คิดได้ไง” “ทำได้ไง” “แปลกดี” และสิ่งนั้นจะช่วยจุดประกาย หรือสร้างแรงบันดาลใจ รวมถึงคนจะช่วยส่งต่อความคิดนั้นไปเรื่อย ๆ เหมือนการโยนก้อนหินลงในน้ำและเกิดวงกระเพื่อมออกไป

ดังนั้นความคิดสร้างสรรค์แม้จะเกี่ยวข้องกับการเติมเต็มตัวเราในฐานะบุคคลให้พัฒนาขึ้น แต่การแปรเปลี่ยนความคิดสร้างสรรค์ไปสู่กิจกรรมสร้างสรรค์ต้องสร้างเงื่อนไขที่จะทำให้คนเข้าร่วมกิจกรรมโดยที่ผู้เข้าร่วมเห็นว่าสนุก ให้อิสระ ความสนุกจึงเป็นแรงดึงดูดให้สนใจร่วมกับการให้อิสระภาพในการคิด และหากมีความคิดสร้างสรรค์ ความคิดนั้นจะถูกส่งต่อไปเรื่อย ๆ ดังนั้นความคิดสร้างสรรค์ในแง่มุมนี้หมายถึงความคิดสร้างสรรค์ ในลักษณะเรียกว่า “ความคิดสร้างสรรค์ร่วม (Collective Creativity)” ที่เริ่มจากการทดลองปรับปรุงเล็กๆ น้อยๆ ของคนเดียวหรือกลุ่มเล็กๆ การสร้างสรรค์จะประกอบด้วยกระบวนการคิด และกระบวนการผลิต นวัตกรรมจะเป็นผลผลิตจากการแปรความคิด หากมีความคิด แต่ไม่สามารถปฏิบัติการให้เกิดขึ้นได้ ความคิดนั้นก็เพียงจินตนาการ มิใช่การสร้างสรรค์

ลักษณะ และเนื้อหาของบล็อกนอกจากสะท้อนอัตลักษณ์เฉพาะของกลุ่มคนแต่ละกลุ่มแล้ว กลุ่มความสนใจย่อย ๆ หลาย ๆ กลุ่มยังทับซ้อนกันโยงใยระหว่างกัน และกลุ่มคนเหล่านี้ได้ออกแบบพื้นที่แห่งการเรียนรู้โลกสมัยใหม่อย่างเท่าทัน การเคลื่อนตัวของกิจกรรมบนบล็อก ได้กลายเป็นนวัตกรรมทางสังคมที่สร้างสรรค์ สามารถตอบโจทย์ของชีวิตที่ซับซ้อนในยุคสมัยใหม่ เพราะความรู้ที่นำเสนอในบล็อกได้รับการตรวจสอบว่าเรื่องใดใช้ได้หรือไม่ ไม่ว่าแหล่งที่มาของความรู้จะมาจากผู้มีบทบาทในบล็อก

หรือสมาชิกทั่วไป เพราะความรู้ได้ผ่านการทดลองปฏิบัติ และใช้ได้ผล จนเป็นที่ยอมรับในวงสนทนาบ่อยๆ จึงกล่าวได้ว่า การเรียนรู้ในสังคมบล็อกได้สนับสนุนข้อเสนอที่พระไพศาล วิสาโล (2553) กล่าวว่า สังคมต้องช่วยกันเสริมสร้างพลังทางจิตวิญญาณให้แก่ผู้คน เพื่อต้านทานการครอบงำของวัฒนธรรมสองกระแสใหญ่คือวัฒนธรรมแห่งความโลภ และวัฒนธรรมแห่งความเกลียดชัง ซึ่งบล็อกได้เปิดพื้นที่ให้ผู้คนออกจากวัฒนธรรมดังกล่าว โดยการสื่อสารโต้ตอบเป็นไปสร้างสิ่งใหม่ๆ นำเสนอประสบการณ์ข้อเท็จจริงที่ผ่านการปฏิบัติมาแลกเปลี่ยน หรือสนับสนุนให้เกิดจินตนาการใหม่ ๆ ที่โลกออนไลน์มีข้อจำกัด ส่งเสริมสนับสนุนให้สมาชิกระดมความคิด ความเห็นและปฏิบัติการร่วมกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่สนใจตามความถนัด และยังรวมเป็นกลุ่ม เป็นเครือข่ายโยงใยผ่านสื่อสมัยใหม่ที่หลากหลายตามความเหมาะสมทั้งเฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ ยูทูบ ฯลฯ กระบวนการเหล่านี้ถือเป็นการออกแบบระบบเพื่อให้เกิดวัฒนธรรมใหม่ ๆ ที่มีการแบ่งปันเรียนรู้ พื้นฟูคุณค่าอันดีงามพร้อมที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น ดังตัวอย่างเรื่องราวของชุมชนพ่อแม่ในโลกออนไลน์ที่เริ่มจากบล็อกของคุณแม่และขยายเรื่องราวการเรียนรู้เรื่องอื่น ๆ ของครอบครัวในยุคใหม่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ในอดีต ภาพที่หลายคนคุ้นตาคือวงสนทนาของบรรดาแม่ๆกับลูกน้อย จับกลุ่มกันแลกเปลี่ยนพูดคุยในละแวกบ้าน เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป วิถีชีวิตของผู้คนปรับเปลี่ยนตาม รูปแบบการใช้ชีวิต (lifestyle) ของเหล่าคุณแม่เองก็ปรับเปลี่ยนเช่นกัน ชุมชนออนไลน์ของคุณแม่ยุคปัจจุบันนี้เติบโตขึ้นเรื่อยๆ ดังตัวอย่างการศึกษาด้านการตลาดชิ้นหนึ่งที่พบว่า “จำนวนคุณแม่ที่ใช้โซเชียลมีเดียในระยะ 4 ปีที่ผ่านมา มีอัตราเติบโตถึง 500% ซึ่งคุณแม่เหล่านี้ชอบแบ่งปันข้อมูล ความคิดเห็นเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ และการเลี้ยงลูก”³ นอกจากนี้ยังพบว่า “คุณแม่ดิจิทัลมักเชื่อข้อมูลที่ได้จากคุณแม่ด้วยกันมากกว่าผู้เชี่ยวชาญ รวมไปถึงความไวใจในข้อมูลเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ โรงเรียน โรงพยาบาล และเรื่องที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับลูกทั้งหมด ความจริงที่ว่า เด็กมีความต้องการและปัญหาในแต่ละช่วงวัยที่เปลี่ยนไป และคุณแม่จะมองหาคำตอบที่ดีที่สุดเพื่อลูกเสมอ ทำให้หลายคนกลายเป็นเพื่อนกันไปเพราะลูกอยู่ในวัยเดียวกัน และมีการติดต่อช่วยเหลือกันอย่างใกล้ชิดทั้งออนไลน์ และออฟไลน์” (อุไรพร ชลสิริรุ่งสกุล, 2553)

ในชุมชนพันทิป เว็บไซต์ยอดนิยมของเมืองไทย ที่แบ่งหมวดหมู่เรื่องราวเป็นห้องต่างๆ และห้องที่รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับครอบครัวรวมถึงการเลี้ยงดูบุตร คือ “ห้องخانเรือน” ซึ่งพบว่า กระทั่งส่วนใหญ่เป็นการสอบถามหรือขอคำปรึกษา ขอคำแนะนำในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับการดูแลบุตร ตั้งแต่พัฒนาการของทารกในครรภ์, ปัญหาสุขภาพแม่และเด็ก, อาหารโภชนาการ, สินค้าบริการอุปโภคบริโภคของแม่และเด็ก ,เรื่องเรียนของลูก ฯลฯ นอกจากความรวดเร็ว ความสะดวกสบายในการค้นหาแล้ว สิ่ง

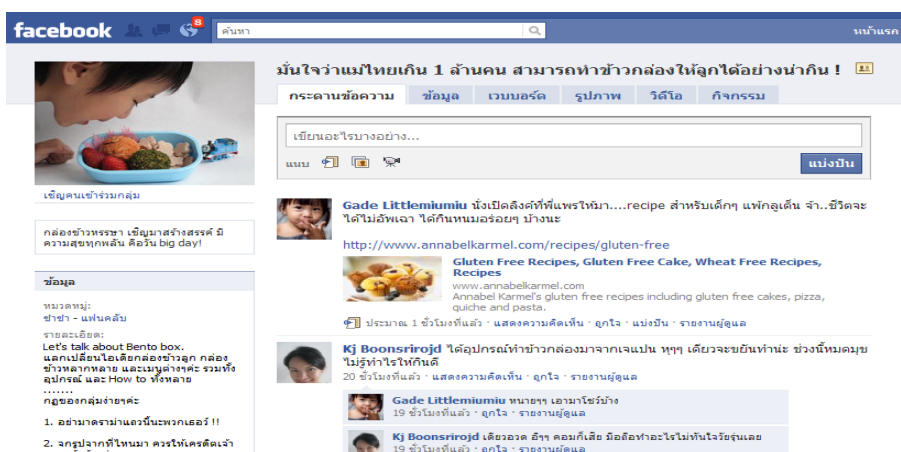
³ การศึกษาดังกล่าว แบ่งกลุ่มคุณแม่ที่ใช้โซเชียลมีเดียเหล่านี้ออกเป็น 5 กลุ่ม คือ Field Expert คุณแม่ที่อยู่กับบ้าน เป็นผู้ที่ยกย่องให้ข้อมูล และคำแนะนำในการเลี้ยงลูกอย่างสม่ำเสมอ Life caster คุณแม่ที่มีลูกเล็ก นิยมเข้ามาโพสต์ และหาข้อมูลผลิตภัณฑ์ หรือคำแนะนำต่างๆ จากวงสนทนา Professional คุณแม่มีอาชีพที่แม้ว่าจะเป็นประชากรกลุ่มน้อยบนโลกออนไลน์ แต่ก็เป็นผู้สร้างข้อมูลออนไลน์มากที่สุด เพราะคุ้นเคยการใช้คอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือสื่อสารประจำวัน Butterfly คุณแม่มือใหม่ เพิ่งมีลูกคนแรก คอยเป็นผู้รับข้อมูลมากกว่าใครในกลุ่ม Audience คุณแม่นักฟัง สมาชิกส่วนใหญ่ในกลุ่มนี้มีความหลากหลาย และชอบรับข้อมูลฝ่ายเดียว

สำคัญที่ทำให้ข้อมูลเหล่านี้ตอบโจทย์ หรือตรงใจคนเป็นแม่ก็คือ ที่มาของข้อมูล ซึ่งมาจากประสบการณ์ตรงของกลุ่มคุณแม่เหมือนกัน นอกจากนี้ด้วยลักษณะของการเป็นเว็บไซต์สาธารณะ ข้อมูลที่ผู้ใช้แต่ละคนนำมาเสนอจะมีการแลกเปลี่ยน ตรวจสอบโดยกลไกของการเปิดกว้างในการแสดงความคิดเห็น อีกทั้งยังมีระบบสมาชิก กฎกติการายาท ในการใช้เว็บไซต์ เป็นส่วนที่ช่วยสร้างความน่าเชื่อถือ ความไว้วางใจกันและกันของสมาชิกได้เป็นอย่างดี

และเมื่อเราเกิดข้อสงสัยใดๆ ไม่ว่าจะเป็นเวลาไหนก็ตาม เช่น ความกังวลของแม่ลูกอ่อนที่หุดขึ้นมาตอนให้นมลูกเวลา ตี 3 จะให้โทรศัพท์พูดคุยกับใครก็เป็นเรื่องที่ไม่ถูกกาลเทศะ แต่ในโลกออนไลน์คุณแม่ท่านนั้นสามารถตั้งกระทู้ในเว็บบอร์ดได้ทันที โดยจะได้รับคำตอบ หรือมีคนเข้ามาพูดคุยแลกเปลี่ยนหรือไม่ ขึ้นอยู่กับว่าจะมีใครออนไลน์อยู่ในเวลานั้น นอกจากนี้ด้วยความที่ไม่มีข้อจำกัดในเรื่องสถานที่ คุณแม่ที่อาศัยอยู่อีกซีกโลกหนึ่ง เช่น คุณแม่ที่อยู่ในประเทศอเมริกา ซึ่งขณะนั้นเป็นเวลาบ่าย ก็อาจเข้ามาในห้องสนทนานั้น และพูดคุยแลกเปลี่ยนกับคุณแม่ชาวไทยที่กำลังเป็นกังวลอยู่ มีสมาชิกในชุมชนชานเรื่อน และ Bloggang หลายท่านที่อาศัยอยู่ต่างประเทศ ซึ่งด้วยคุณลักษณะของสื่อออนไลน์ที่ไม่มีข้อจำกัดของเวลาสถานที่ ทำให้คุณแม่ต่างแดนเหล่านี้ สามารถเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ

ปรากฏการณ์การเรียนรู้เรื่องราวการใช้ชีวิตในครอบครัวยุคใหม่ที่ห่างไกลจากผู้สูงวัยที่ผ่านประสบการณ์การเลี้ยงลูกมา ทำให้พ่อแม่ยุคใหม่ต้องปรับบทบาทความเป็นแม่ให้ลงตัวกับวิถีชีวิตสมัยใหม่ เพราะการรอความรู้จากผู้ใหญ่ในบ้านเป็นไปได้ยากมากขึ้น ครอบครัวขยาย หรือครอบครัวมากกว่าสองรุ่นเริ่มไม่มีบทบาทในสังคมเมือง การรอความรู้ผู้เชี่ยวชาญในยุคสมัยใหม่ แม้จะมีความน่าเชื่อถืออยู่ แต่ด้วยข้อจำกัดด้านเวลา สถานที่ รวมถึงความสามารถตอบโจทย์ของบรรดาพ่อแม่ยุคสมัยใหม่ได้อย่างเท่าทัน ก็เริ่มมีข้อสงสัยว่าจะตอบโจทย์ได้จริงหรือไม่ (เพราะข้อมูลจากชุมชนออนไลน์ของคุณแม่เหล่านี้ ได้สะท้อนความหวังใจระหว่างผู้เป็นแม่ด้วยกันมากกว่า) ชุมชนออนไลน์จึงมีบทบาทในฐานะพื้นที่ทางเลือกหนึ่งในการสร้างชุมชนครอบครัวยุคสมัยใหม่ ให้เรียนรู้ แบ่งปันเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับลูก และครอบครัว เพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้เป็นแม่ ให้สามารถทำหน้าที่ได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย มีกลไกของการเปิดกว้างในการแสดงความคิดเห็น มีระบบสมาชิก กฎกติการายาท ทำให้ความไว้วางใจในชุมชนมีอยู่ค่อนข้างสูง และความรู้เลื่อนไหล ถ่ายเท ปรับเปลี่ยนตลอดเวลาเพราะทุกคนสามารถแบ่งปัน และเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างกัน ทำให้เกิดระบบตรวจสอบตลอดเวลา ความตื่นตัวจึงมีอยู่สูง ซึ่งถือได้ว่าการโยนใยระหว่างบล็อก กระดานสนทนา เฟซบุ๊ก ยูทูบ ฯลฯ ได้ก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ร่วม (collective creativity) ที่ตอบโจทย์ปัญหาของพ่อแม่ในยุคปัจจุบันที่กำลังมองหากระบวนที่สนับสนุนการเรียนรู้บทบาทใหม่ ๆ ของพ่อแม่ที่ต้องปรับตัวกับปัญหาครอบครัวที่เผชิญอยู่ ขณะเดียวกัน “สาร” ที่นำเสนอมีคำอธิบาย พร้อมภาพประกอบที่มีสีสัน มีการสาธิตให้ดูผ่านสื่อ (เช่น ยูทูบ เป็นต้น) เปิดให้มีการสื่อสารโต้ตอบโดยใช้ประสบการณ์หรือบทเรียนที่ได้ผล (best practice) นำเสนอเบื้องหลังที่ทำได้สำเร็จผ่านกระบวนการอะไร อย่างไร ซึ่งช่องทางการสื่อสารที่ไร้ขีดจำกัดทั้งเรื่องเวลา และ สถานที่ ได้เปิดพื้นที่ให้เรียนรู้ในวงกว้าง ตัวอย่าง กรณีกล่องข้าวหรรษาที่เริ่มจากจากกลุ่มเล็กๆ โดยมีการตั้งกระทู้ในเว็บบอร์ดเพื่อรวิวกกล่องข้าวฝีมือตัวเอง แต่สร้างแรงบันดาลใจให้คุณแม่ยุคใหม่จำนวนมากที่ประสบปัญหาร่วม จน

พัฒนากลายเป็นกลุ่ม “มั่นใจว่าแม่ไทยเกิน 1 ล้านคน สามารถทำข้าวกล่องให้ลูกได้อย่างน่ากิน!” ขึ้นที่ www.facebook.com/group.php?gid=118908788150384 เพื่อความสะดวกในการพูดคุย แลกเปลี่ยน มีรายละเอียดเกี่ยวกับ ขั้นตอน และอุปกรณ์ในการทำข้าวกล่อง จนถึงการแบ่งปันความรู้สึก และประสบการณ์ในการทำข้าวกล่อง และต่อมาได้เปลี่ยนจากกลุ่มเป็นแฟนเพจที่ <https://www.facebook.com/pages/มั่นใจว่าแม่ไทยเกิน-1-ล้านคน-สามารถทำข้าวกล่องให้ลูกได้อย่างน่ากิน/144797825563355> เพื่อให้ง่ายต่อการเข้าถึงมากขึ้น

ภาพที่ 3 กลุ่ม มั่นใจว่าแม่ไทยเกิน 1 ล้านคน สามารถทำข้าวกล่องให้ลูกได้อย่างน่ากิน !

ที่มา : www.facebook.com/group.php?gid=118908788150384, เข้าถึงเมื่อ 4 เมษายน 2554

การก่อรูปความสัมพันธ์ในกลุ่มพ่อแม่ในโลกออนไลน์ เริ่มต้นจากปัญหาเล็ก ๆ ของบรรดาพ่อแม่ในยุคสมัยใหม่ที่ต้องรับมือกับการเลี้ยงลูกจากเว็บบอร์ดที่มีเพียงการสนทนา ก็ขยายวงไปสู่การทำบล็อกใน bloggang บริการบล็อกสำหรับสมาชิกพันทิป ไว้สำหรับเป็นพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลความรู้อย่างถาวร และเป็นพื้นที่ “บ้าน” ที่มีความเป็นกันเองมากกว่าพื้นที่เว็บบอร์ด การก่อรูปความสัมพันธ์ จึงพัฒนาไปสู่การสื่อสารระหว่างกันมากขึ้น เมื่อได้เข้าไปเยี่ยมชมบ้าน หรือบล็อกของแต่ละคน บล็อกของพ่อแม่ยุคไอทีเป็นสถานที่สำหรับคนกลุ่มเดียวกันที่มาแลกเปลี่ยนความรู้ ตลอดจนเข้ามาทักทาย พบปะสังสรรค์ ความรู้ที่แบ่งปันกันก็จะมีตามความถนัดและความสนใจของพ่อแม่แต่ละคน จากกระดานสนทนาที่เปรียบเสมือนร้านกาแฟ หรือลานหน้าหมู่บ้านที่คุณแม่มาพูดคุยกันสองต่อสองในเรื่องราวเกี่ยวกับปัญหาลูก ๆ โดยผ่านสื่อหลากหลายที่โยงใยกับโลกออนไลน์ และออฟไลน์ ในรูปแบบภาพวาด ภาพถ่าย คลิปวิดีโอ ฯ และหนังสือ ได้ยกระดับไปสู่การสื่อสารเรื่องราวที่เป็นประเด็นปัญหาร่วมของพ่อแม่ยุคใหม่ผ่านเฟซบุ๊กหน้าสาธารณะในเรื่องกล่องข้าวหรรษา คุณแม่ส่วนใหญ่จะนำเนื้อหาเก็บไว้ในบล็อกของตนเอง แล้วจึงตั้งหัวข้อในกระดานสนทนาที่หน้าแฟนเพจดังกล่าว โดยทำลิงก์ให้ติดตามรายละเอียดต่อไปในบล็อก นับยังเป็นการขยายแวงดวงของกลุ่มความสนใจไปในวงกว้างขึ้น จนถึงการแบ่งปันความรู้สึก และประสบการณ์ในการทำข้าวกล่องนั้น

ภาพที่ 4 การโพสต์ลิงก์จากบล็อกไว้ในแฟนเพจ เพื่อให้ผู้อ่านตามเข้าไปอ่านในบล็อก

ที่มา : www.facebook.com/group.php?gid=118908788150384, เข้าถึงเมื่อ 2 กันยายน 2553

กรณีกล่องข้าวพระราชของพ่อแม่ยุคสมัยใหม่ ได้เปิดให้จินตนาการอย่างอิสระ ทำให้ข้าวกล่องกลายเป็นข้าวกล่องที่กินด้วยความหรรษา นับเป็นการคิดนอกกรอบ และสร้างสิ่งใหม่ให้สิ่งที่มีอยู่แล้ว ทำให้เรื่องราวกลายเป็นสาระแต่ยังคงความเป็นส่วนตัวของพ่อแม่แต่ละคนไว้ได้ การนำเสนอด้านบวกทำให้เกิดคุณค่า พลัง หรือแรงบันดาลใจ เป็นการออกแบบระบบใหม่ ๆ ให้สอดคล้องกับสังคมในยุคที่สื่อสารด้วยเทคโนโลยี พร้อม ๆ ไปกับทดแทนระบบสังคมแบบครอบครัวขยายที่เริ่มมีบทบาทลดลงหรือหดหายไป ที่มากไปกว่านั้น คือได้แบ่งปันในรูปสิ่งพิมพ์เพื่อเผื่อแผ่สู่พ่อแม่ที่มีข้อจำกัดในการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ กระบวนการก่อร่างสร้างชุมชนพ่อแม่ในยุคสมัยใหม่นี้ จึงนับได้ว่าเป็นพื้นที่แห่งการสร้างสรรค์ร่วม (collective creativity) ของยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนผ่านของสังคมที่รูปแบบครอบครัวมีสัดส่วนของครอบครัวพ่อแม่ลูกในสัดส่วนที่สูงกว่าครอบครัวในรูปแบบอื่น รวมถึงยังมีรูปแบบครอบครัวใหม่ ๆ ทำให้รูปแบบการใช้ชีวิตของเหล่าคุณแม่เริ่มถูกท้าทายมากขึ้น⁴

การโยนโยชุมชนออนไลน์ สลับกับออฟไลน์ จึงเป็นการประกอบสร้างของชุมชนครอบครัวยุคสมัยใหม่ ให้เรียนรู้ แบ่งปันเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับลูก และครอบครัวเพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้เป็นแม่ ให้สามารถทำหน้าที่ได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย การโยนโยระหว่างบล็อก กระดานสนทนา เฟซบุ๊ก ยูทูบ ฯลฯ ซึ่งมีจุดเด่น จุดด้อยแตกต่างกัน ได้ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์ร่วม (collective creativity) ที่ตอบโจทย์ปัญหาของพ่อแม่ในยุคปัจจุบันที่กำลังมองหาหาระบบที่สนับสนุนการเรียนรู้บทบาทใหม่ ๆ ของพ่อแม่ที่ต้องปรับตัวกับปัญหาครอบครัวที่เผชิญอยู่ ขณะเดียวกัน “สาร” ที่สามารถนำเสนอเรื่องราวพร้อม

⁴ นิพนธ์ พัวพงศกร (บรรยาย, 4 พฤศจิกายน 2553) ได้เสนอว่าจำนวนครัวเรือนไทยในปัจจุบันแบ่งครัวเรือนเป็น 6 ประเภท คืออยู่คนเดียว 12.2 % อยู่กับเพื่อน 3.3% ครัวเรือน 1 รุ่น (สามี-ภรรยา) 16.5% ครัวเรือน 2 รุ่น (สามี-ภรรยา-ลูก) 40.6% ครัวเรือน 3 รุ่น และมากกว่า 20.4% และครัวเรือนที่เด็กอยู่กับปู่ย่าตายาย (แห้วกลาง skip generation) 6.9% ซึ่งครัวเรือนอยู่คนเดียว และอยู่คนเดียวส่วนใหญ่มีหญิงเป็นหัวหน้า และอยู่ในเมือง แต่ปี 2552 ครัวเรือนคนเดียวเริ่มมีผู้ชายเพิ่มขึ้น ครัวเรือนอยู่คนเดียว และอยู่คนเดียวส่วนใหญ่อยู่ในเมือง

คำอธิบายในบล็อกแต่ละคนพร้อมภาพประกอบที่มีสีสัน หรือการสาธิตให้ดู รวมถึงเปิดให้มีการสื่อสารโต้ตอบโดยใช้ประสบการณ์หรือบทเรียนที่ได้ผล (best practice) นำเสนอเบื้องหลังที่ทำได้สำเร็จผ่านกระบวนการอะไร อย่างไร กลายเป็นช่องทางการสื่อสารที่ไร้ขีดจำกัดทั้งเรื่องเวลา และ สถานที่ เนื่องจากข้อสงสัยจะได้รับการแบ่งปันไม่ว่าจะเป็นเวลาใด การเปิดพื้นที่แห่งการเรียนรู้ในวงกว้าง นับเป็นการคิดนอกกรอบ และสร้างสิ่งใหม่ให้สิ่งที่มีอยู่แล้ว ทำให้เรื่องราวกลายเป็นสาธารณะแต่ยังคงความเป็นส่วนตัวของพ่อแม่แต่ละคนไว้ได้ การนำเสนอด้านบวก ทำให้เกิดคุณค่า พลัง หรือแรงบันดาลใจ เป็นการออกแบบระบบใหม่ ๆ ให้สอดคล้องกับสังคมในยุคที่สื่อสารด้วยเทคโนโลยี พร้อม ๆ ไปกับทดแทนระบบสังคมแบบครอบครัวขยายที่เริ่มมีบทบาทลดลงหรือหายไป การสื่อสารโต้ตอบในชุมชนพ่อแม่ได้สะท้อนว่ากลุ่มพ่อแม่ในโลกออนไลน์จะต้องมีความรู้หรือความคุ้นเคยกับวัฒนธรรมของคนกลุ่มนี้ จึงจะถอดรหัสและสื่อสารโต้ตอบได้

บทสรุป

บล็อกที่โยงใยกับสื่อประเภทเครือข่าย เป็นพื้นที่ชุมชนในยุคสมัยใหม่ เป็นชุมชนเสมือนจริงที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความร่วมมือ โดยไม่มีข้อจำกัดในเรื่องเพศ อายุ เชื้อชาติ ศาสนา การศึกษา หรือฐานะทางสังคม มีสื่อกลางคือเทคโนโลยีสารสนเทศ ทำหน้าที่ในการเชื่อมโยง จนเกิดเป็นชุมชนขึ้นเปรียบเสมือนการเปิดพื้นที่ใหม่ให้ผู้คนรวมตัวกันตามความสนใจ ก่อเกิดสายสัมพันธ์ในรูปแบบของกิจกรรมสร้างสรรค์ต่าง ๆ ตลอดจนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยปราศจากระยะทางและเป็นพื้นที่ เป็นพื้นที่ที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อกิจกรรมเฉพาะ (the heterotopia without geographical markers) มีบทบาทหน้าที่ที่ยืดโยง เชื่อมโยงพื้นที่ชนิดต่าง ๆ ในสังคมเข้าด้วยกัน ไม่ค่อยผูกพันกับเวลา แต่มีระบบเวลาของตัวเอง (heterochrony) กล่าวคือไม่มีข้อจำกัดด้านเวลา รวมทั้งสถานที่ในการสื่อสารต่อกัน และยังทำงานภายใต้ระบบเปิดและปิดไปพร้อม ๆ กัน ผู้จะเข้าไปต้องได้รับอนุญาตในระดับหนึ่ง คือ หากแสดงความเห็นโดยไม่เป็นสมาชิกต้องระบุคำที่กำหนดให้พิมพ์ก่อนส่งข้อความ หรือว่าหากจะสมัครเป็นสมาชิกต้องแสดงหลักฐานก่อนเป็นสมาชิก อีกทั้งยังต้องมีความเข้าใจภาษาหรือรหัสต่างๆ ที่สื่อความหมายเฉพาะกลุ่ม นอกจากนี้บล็อกยังทำงานโยงใยเป็นเครือข่ายกับเว็บเครือข่ายสังคมประเภทเฟซบุ๊ก ไฮไฟร์ ทวิตเตอร์ และยังเชื่อมโยงสู่โลกออฟไลน์ในจังหวะเวลาที่เหมาะสม โดยนัยนี้ บล็อกจึงทำหน้าที่เชื่อมโยงพื้นที่/สถานที่ชนิดอื่น ๆ ในสังคมเข้าด้วยกัน เป็นทั้งหน้าที่ในจินตนาการที่สร้างพื้นที่บางชนิดขึ้นมาขณะเดียวกันก็สร้างพื้นที่/สถานที่จริงมาพร้อม ๆ กันด้วย การปรากฏตัวของชุมชนบล็อกและสื่อประเภทเครือข่ายจึงกลายเป็น การปรากฏตัวของ “พื้นที่พิเศษ” เป็นการสร้างความหมายใหม่ให้เกิดขึ้นเป็นการจัดลำดับความสำคัญ จัดระบบระเบียบชุดใหม่ พร้อม ๆ กับการปลดปล่อย ย่อยสลาย สั่นคลอนบรรดาระบบ ระเบียบเกี่ยวกับพื้นที่บนโลกออฟไลน์ที่มีอยู่เดิม (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2542:156-190)

การก่อรูปลักษณะของแต่ละเว็บบล็อกและกลุ่มย่อยในเว็บล็อก คืออัตลักษณ์ที่แสดงว่าเราคือใคร และแตกต่างจากผู้อื่นอย่างไรโดยสื่อสารผ่านสื่อสมัยใหม่ เช่น บล็อก เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ ยูทูบ เป็นต้น การถอดรหัสเรื่องราวกลุ่มคนในแต่ละบล็อกจากเนื้อหาที่สื่อสารโต้ตอบ รวมลักษณะการโยงใยของกลุ่มย่อย ๆ

ผ่านสื่อสมัยใหม่เหล่านี้ ถือได้ว่าเป็นการค้นหารูปแบบของบล็อกที่พัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งมีลักษณะสำคัญสองประการ คือมีการโยงใยของสื่อสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นบล็อก เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ ยูทูบ ฯลฯ และ ยกระดับจากผู้ส่งสารเป็น “สาร” เพื่อเปิดพื้นที่ให้สื่อสารโต้ตอบโดยก้าวข้ามสถานภาพ เพศ สู้การปลดปล่อย ผ่อนคลาย หรือการระดมความคิดสร้างสรรค์ร่วม เพื่อตอบโจทย์ความซับซ้อนของสังคม ในยุคสมัยใหม่ งานวิจัยจึงพบว่า รูปแบบของเว็บล็อกที่พัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้มีลักษณะร่วมดังนี้ (1) ยกระดับ “สาร” จากการสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นประเด็นสาธารณะ (2) บล็อก จะโยงใยกับสื่อประเภท เครือข่ายหลากหลายรูปแบบตามความเหมาะสม ทั้งบล็อก ทวิตเตอร์ ยูทูบ กระดานสนทนา ฯลฯ สื่อเหล่านี้มีการโยงใยระหว่างกัน และอาจมีการ “แปะลิงก์ไว้” เพื่อแนะนำการเข้าถึง (3) เนื้อหาการสื่อสารโต้ตอบ มีลักษณะเฉพาะในโลกออนไลน์ และการสื่อสารยังก้าวข้ามเพศและสถานภาพได้อีกด้วย มีการออกแบบกิจกรรมให้สมาชิกได้สื่อสารความคิดและจินตนาการ ผ่านภาพถ่าย ภาพวาด หรือสัญลักษณ์ที่แสดงความหมายเฉพาะ และ (4) “สาร” เลื่อนไหล ถ่ายเทไม่แยกโลกออนไลน์และออฟไลน์ และบริบททางสังคมจึงมีส่วนต่อการกำหนด “สาร” ดังกรณี แพนเพจ “ร่วมด้วยช่วยกัน-ศิลปากร” ที่ทำหน้าที่เพียงการแจ้งข่าวสาร แจ้งบริเวณที่อันตราย แต่เมื่อเกิดสถานการณ์อุทกภัยขึ้น ก็เกิดการตั้งกลุ่ม “ศิลปากรลูก” ที่เปลี่ยนรูปแบบกิจกรรมเป็นอาสาสมัครที่ช่วยเหลือผู้ประสบภัยในรูปแบบต่างๆ โดยได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหารระดับบน

การศึกษาชุมชนบล็อก ยังถือเป็นการศึกษาวัฒนธรรมของมวลชน และการปฏิบัติการในชุมชนบล็อก เป็นการทำความเข้าใจพื้นที่ทางความคิดของประชาชน และพื้นที่ทางวัฒนธรรมในสังคม (war of position) (กาญจนา แก้วเทพ, 2549: 14-60) การศึกษาชุมชนบล็อกจะให้ความสนใจกระบวนการในการก่อรูปความเป็นชุมชน กล่าวคือมีการปะทะสังสรรค์ การต่อสู้ช่วงชิงรวมทั้งการเจรจาสันติอยู่ตลอดเวลา เป็นเวทีสนามของการประลองกำลังกันของอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่มาพบกัน หรือปริณิสนของการต่อสู้ระหว่างพลังทางวัฒนธรรมของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม อาจเรียกว่าเป็นศึกษาปฏิบัติการทางวัฒนธรรม (cultural practice) การศึกษาชุมชนบล็อกจึงมุ่งไปที่หัวหน้ากลุ่มแต่ละกลุ่มได้กระทำการอย่างไรในการก่อรูปลักษณะของกลุ่ม และผลการก่อรูปเป็นอย่างไร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การประกอบสร้างชุมชนบล็อกเป็นการประกอบสร้างของคนกลุ่มใด ลักษณะเป็นอย่างไร และมีกระบวนการในการประกอบสร้างเพื่อสะท้อนความแตกต่างจากวัฒนธรรมหลักของสังคมอย่างไร และยังเป็นพื้นที่ของกลุ่มคนที่หลากหลายและสนใจผลประโยชน์ร่วมของสังคมมากกว่าปกป้องผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม เป็นปริณิสนของการสื่อสารทางวัฒนธรรมของประชาชนที่เป็นอิสระ (ทั้งจากรัฐ ระบบตลาด) และเปิดพื้นที่ให้เกิดการปฏิบัติการทั้งในโลกออนไลน์ และออฟไลน์ หรือกล่าวได้ว่า สื่อประเภทบล็อกและสื่อประเภทเครือข่ายมีบทบาทในการสร้างพื้นที่สาธารณะได้ (public sphere) ตามแนวคิดของ Jergen Habermas (อ้างในกาญจนา แก้วเทพ, 2543: 155-225)

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ. (2543). การสื่อสารกับพื้นที่สาธารณะ: ทศนะของ Habermas. ใน *มองสื่อใหม่*
มองสังคมใหม่, กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (บก.). (น. 155-225). กรุงเทพฯ: บริษัท เอ็ดดิสัน
เพรส โปรดักส์.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2549). *ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา*. กรุงเทพฯ : เอ็ดดิสันเพรสโปรดักส์, 2549.
- ชัยอนันต์ สมุทรวานิช. (2545). *แนะใช้ปัญญารับมือแนวรุกใหม่โลกาภิวัตน์*. เข้าถึงเมื่อ 8 มีนาคม 2545,
จาก <http://www.gotomanager.com/news/details.aspx?id=2724>
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2552). *วาทกรรมกับการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2548). สื่อภายใต้รัฐที่เป็นเครื่องมือของนายทุน. ใน *ปิดหู ปิดตา ปิดปาก: สิทธิเสรีภาพ*
ในมือธุรกิจการเมืองสื่อ. อุบล ศิริยุวศักดิ์ (บก.). กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2548.
- พระไพศาล วิสาโล. (2553). *สุนทรภะในโอกาสสัปดาห์วันวิสาขบูชา 5 พฤษภาคม 2553*, เข้าถึงเมื่อ
1 ธันวาคม 2553, จาก <http://www.visalo.org/article/ExpeSriburapa.htm>
- พิรงรอง รามสูตร และคนอื่น ๆ. (ม.ป.ป.). *คู่มือรู้ทันเกมออนไลน์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัย
แห่งชาติ (วช.).
- วัฒนา สุกัญศีล. (2548) *โลกาภิวัตน์ (Globalization)*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ
สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ.
- อุไรพร ชลสิริรุ่งสกุล. (2553). *เพราะโลก(ออนไลน์)นี้มีผู้หญิง (ตอนจบ) สร้างแรงดึงดูดคุณแม่ดิจิทัล*
ให้ชอบปิง. เข้าถึงเมื่อ 7 กันยายน 2553, จาก [http://www.bangkokbiznews.com/
home/details/business/ceo-blogs/uraiporn/20100903/351213/เพราะโลก\(ออนไลน์\)
นี้มีผู้หญิง-\(ตอนจบ\)-สร้างแรงดึงดูดคุณแม่ดิจิทัลให้ชอบปิง.html](http://www.bangkokbiznews.com/home/details/business/ceo-blogs/uraiporn/20100903/351213/เพราะโลก(ออนไลน์)นี้มีผู้หญิง-(ตอนจบ)-สร้างแรงดึงดูดคุณแม่ดิจิทัลให้ชอบปิง.html)

ภาษาต่างประเทศ

Giddens, (2006). Anthony. *Sociology*. Cambridge : Polity Press.